

К49

3250-р

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

КЛИМОВА Катерина Яківна

УДК: 378.147 : 811.161.2

**ФОРМУВАННЯ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ**

13.00.02 — теорія і методика навчання (українська мова)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Климова Катерина Яківна —

НБ НПУ

Київ – 2011



100098007

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

8017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант: академік НАПН України, доктор філологічних наук, професор
МАЦЬКО Любов Іванівна,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, завідувач кафедри стилістики української мови.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ГОРОШКІНА Олена Миколаївна,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри української мови;
доктор педагогічних наук, доцент
ОСТАПЕНКО Наталія Миколаївна,
Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, професор кафедри методики навчання, стилістики та культури української мови;
доктор філологічних наук, професор
СТРУГАНЕЦЬ Любов Василівна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, завідувач кафедри методики викладання української мови і культури мовлення.

Захист відбудеться "6" червня 2011 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.07 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано "5" травня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент



Л.В. Кравець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інтеграція у світовий освітній простір, поява інноваційних засобів масової комунікації, динамічний розвиток суспільних відносин, науки, культури, зміни в економічному житті зумовили підвищення вимог до якості та змісту освіти в Україні. В умовах суспільно-політичних змін, економічних криз, екологічних катаклізмів та інформаційного потоку, що впливає на свідомість молодого покоління, особливої актуальності набуває формування особистості фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного вчителя як представника національної еліти суспільства, педагога-інтелектуала, здатного вплинути словом на розум і почуття дитини, стати для неї мовленнєвим авторитетом.

Стратегія безперервної мовної освіти передбачає використання у навчально-виховному процесі педагогічних ВНЗ оптимальних технологій українськомовного навчання, що в подальшому забезпечить успішну професійну мовнокомунікативну діяльність майбутніх учителів. Взаємодію викладача і студентів почали розглядати як співробітництво, спільну науково-дослідну діяльність, поєднання науки з освітою. Особистісно орієнтований, діяльнісно-комунікативний, компетентнісний підходи до підготовки сучасного вчителя знайшли відображення у документах про вищу педагогічну освіту (Закон України "Про освіту", Національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття") Державна цільова комплексна програма "Вчитель", Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, Закон України "Про вищу освіту" та ін.).

Професійна мовнокомунікативна компетентність посідає одне із визначальних місць у системі універсальних і спеціальних компетентностей учителя. У контексті реалізації компетентнісної парадигми сучасної мовної освіти важливе значення мають праці з проблеми українськомовного навчання (О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Ермоленко, С. Караман, Г. Козачук, І. Кочан, Л. Кравець, Л. Мацько, В. Мельничайко, Н. Остапенко, Л. Паламар, М. Пентиліук, М. Пліющ, О. Пономарів, Т. Симоненко, Л. Скуратівський, Л. Струганець, Г. Шелехова, І. Ющук та ін.).

Попри те, що сучасні дослідження з методики навчання української мови у вищій школі відображають різні аспекти мовно-мовленнєвої підготовки учителів до професійної діяльності, ґрунтовного цілісного дослідження проблеми формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів у сучасній лінгводидактиці на сьогодні немає. З огляду на викладене вище, тема дисертаційного дослідження видається актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає змісту та стратегічним завданням, окресленим у Державній національній програмі "Освіта" ("Україна XXI століття"), у Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, у Державній цільовій комплексній програмі "Вчитель" та в державних освітніх стандартах. Робота виконана у площині наукових досліджень кафедри стилістики української мови за напрямом "Теоретико-методологічні засади лінгвістичного аналізу тексту, його зміст, місце і значення в системі підготовки філологів". Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 5 від 22.12.2006 р.) і Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №10 від 26.12.2006 р.).

Мета роботи — обґрунтування та розробка ефективної методичної системи формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-нефілологів у процесі вивчення українськомовних навчальних дисциплін в університеті.

Відповідно до поставленої мети окреслено завдання, послідовне вирішення яких сприятиме успішному формуванню у студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ систематизованих знань про мову і мовну комунікацію та відповідних умінь і навичок використання цих знань у педагогічному дискурсі:

1. Проаналізувати проблему підготовки майбутнього вчителя до мовнокомунікативної професійної діяльності у площині сучасної філософії освіти; окреслити психологічні передумови та лінгвофілософські, соціолінгвістичні і лінгвокультурологічні засади українськомовного навчання майбутніх педагогів; проаналізувати лінгвістичне підґрунтя навчання української мови студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних вишів, закладене у працях із загального та конкретного українського мовознавства.
2. Визначити поняття "мовнокомунікативна професійна компетентність майбутнього вчителя", "складові мовнокомунікативної професійної компетентності майбутнього вчителя"; дослідити дефініції понять "компетентність" і "компетенція" у лексикографічних, психолого-педагогічних та лінгводидактичних джерелах.
3. Дослідити типологію літературних норм сучасної української мови у площині формування культури мовлення майбутніх учителів-нефілологів.
4. Окреслити теоретичні засади моніторингу, організувати та провести педагогічний моніторинг якостей мовлення майбутніх учителів-нефілологів в умовах ВНЗ.

5. З'ясувати визначення понять "традиція", "інновація", "принцип", "метод", "прийом", "засіб" у сфері лінгводидактики; розрізнити поняття "методи викладання" і "методи навчання", спираючись на лінгвометодичні дослідження; проаналізувати класифікації принципів і методів активного та інтерактивного навчання студентів — майбутніх педагогів — у дидактиці вищої школи.

6. Охарактеризувати традиційні та інноваційні методи, прийоми, засоби навчання і самонавчання української мови, контролю і самоконтролю рівнів мовнокомунікативної професійної компетентності студентів; провести контент-аналіз обсягу і змісту навчальної літератури з української мови для студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ.

7. Створити методичну систему формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів та розробити її структурно-функціональну модель; охарактеризувати структурні компоненти методичної системи; показати місце креативності як необхідної умови професійної мовнокомунікативної діяльності педагога у спроектованій методичній системі.

8. Увести матеріали програми експериментально-дослідного навчання за пропонуваною методичною системою до навчально-методичних комплексів обов'язкових та вибіркових українськомовних навчальних дисциплін на нефілологічних факультетах педагогічних вишів; апробувати створену методичну систему формування у студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів мовнокомунікативної професійної компетентності в університетах різних регіонів України; експериментально перевірити ефективність пропонуваної методичної системи за допомогою методів математичної статистики та обробки даних.

Об'єкт дослідження — процес навчання української мови на нефілологічних факультетах педагогічних університетів України.

Предмет дослідження — методика формування систематизованих знань з української мови у студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів, відповідних умінь і навичок використання цих знань у процесі педагогічного спілкування.

Гіпотеза: ефективність формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-нефілологів у процесі навчання української мови в університеті залежить від змісту українськомовних навчальних дисциплін і створеного у педагогічному ВНЗ навчального середовища, яке відповідає вимогам сучасної вищої освіти. Формування орфографічної, фонологічної та орфоепічної, лексичної та фразеологічної, граматичної та пунктуаційної, стилістичної та дискурсивної складових мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних

спеціальностей педагогічних університетів буде ефективним за умов: 1) якщо методика формування у студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів мовнокомунікативної професійної компетентності матиме надійне теоретичне підґрунтя, закладене галузями філософії, мовознавства та психології; 2) якщо проектування та впровадження методики формування МКПК на нефілологічних факультетах педагогічних вишів здійснюватиметься в умовах безперервного моніторингу якостей мовлення студентів; 3) якщо педагогічне проектування методичної системи формування у студентів-нефілологів мовнокомунікативної професійної компетентності поєднуватиме організаційну, дидактичну і технологічну діяльність викладача; 4) якщо при проектуванні методичної системи керуватися загальнодидактичними та власне методичними принципами навчання української мови; оптимально поєднати традиційні та інноваційні технології вітчизняної та зарубіжної дидактики і лінгвометодики; 5) якщо забезпечити системні зв'язки між технологіями формування складових компетентностей (орфографічної, фонологічної та орфоепічної, лексичної та фразеологічної, граматичної та пунктуаційної, стилістичної та дискурсивної) та між структурними компонентами кожної з технологій: змістом і обсягом навчального матеріалу з української мови; формами організації навчання і самонавчання студентів української мови; традиційними та інноваційними методами і прийомами реалізації, контролю і самоконтролю, корекції навчання і самонавчання студентів української мови; засобами реалізації, контролю і самоконтролю, корекції навчання і самонавчання студентів української мови; 6) якщо навчання української мови студентів-нефілологів у навчальному середовищі педагогічного ВНЗ матиме науково-пошуковий, творчий характер, сприятиме поетапному формуванню креативності як необхідної умови продуктивної мовнокомунікативної діяльності вчителя; 7) якщо матеріали навчально-методичних комплексів українськомовних дисциплін спрямувати на забезпечення навчально-пізнавального, розвивально-виховного (у тому числі науково-дослідного) та професійного аспектів діяльності студентів; 8) якщо у процесі формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів урахувати рівень сформованості в них інформаційно-комунікаційної культури, ілюкутивної, стратегічної, соціолінгвістичної, лінгвокультурологічної, інноваційної компетентностей.

Методологічною базою дослідження є філософські, лінгвофілософські, загальнонаукові та педагогічні положення, відображені у наукових працях та державних документах (Державний стандарт вищої освіти, Закон про освіту, Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти та ін.).

Аналіз процесу мовнокомунікативної діяльності майбутніх учителів-нефілологів передбачав звертання до універсальних категорій діалектики

(руху, становлення і деградації, детермінації та формоутворення). Загальнодидактичні та власне методичні принципи навчання української мови стали спрямовуючими положеннями при педагогічному проектуванні технологій формування складових мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх педагогів-нефілологів.

Теоретичну основу дослідження становлять праці з філософії, психології, мовознавства, педагогіки. Фундаментальним підґрунтям формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх фахівців є нова філософія освіти як "наука про людину" (В. Андрущенко, В. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, О. Кульчицька, З. Курлянд, Н. Ничкало, В. Орлов, О. Пехота, О. Савченко, М. Чобітько, О. Шестопалюк та ін.); дослідження компетентнісного підходу в освіті (Д. Равен, Н. Хомський, А. Хугорський, О. Савченко, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, О. Пометун та ін.); праці українських і зарубіжних педагогів, психологів, мовознавців та лінгводидактів із проблем компетентностей (Д. Хаймз, А. Андреев, В. Антипова, В. Буряк, Н. Волкова, О. Горошкіна, І. Дроздова, Л. Мацько, В. Метасва, С. Омельчук, В. Орлов, Н. Остапенко, Е. Палихата, О. Селіванова, О. Семенов, Т. Симоненко та ін.).

Окреслення психологічного аспекту досліджуваної проблеми відбувалося з опорою на праці з таких напрямів лінгвістики, як: психолінгвістика (Ч. Осгуд, О.О. Леонтьєв, І. Зимня, Є. Пассов, А. Залевська, Л. Засєкіна, В. Красних та ін.), когнітивна лінгвістика (Дж. Лакофф, Г. Томпсон, О. Кубрякова, Х. Шмідт, А. Вежбицька та ін.), лінгвопрагматика — загальна теорія комунікації (Ч. Моррис, Дж. Остін, Л. Мінкін та ін.).

Лінгвістичну основу дослідження закладено у працях із різних галузей сучасного мовознавства: загального і конкретного мовознавства (С. Ермоленко, К. Городенська, П. Гриценко, М. Кочерган, Л. Масенко, Л. Мацько, О. Селіванова, М. Плющ та ін.), стилістики української мови (В. Ващенко, М. Гладкий, П. Дудик, С. Ермоленко, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пентилюк, М. Пилинський, О. Пономарів, І. Чередниченко та ін.), сучасної риторики (Л. Мацько, Г. Сагач, З. Куньч, М. Львов, Н. Голуб та ін.), дискурсології (Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, В. Карасик, О. Кубрякова, О. Селіванова та ін.), функціональної лінгвістики (А. Мартіне, М. Мамудян, Дж. Харві, О. Бондарко, А. Загнітко, І. Вихованець, Ф. Бацевич та ін.), корпусної лінгвістики (В. Широков, О. Бугаков, Т. Грязнухіна, О. Костишин, М. Кригін, Т. Любченко, О. Рабулець, О. Сидоренко, Н. Сидорчук, І. Шевченко, О. Шипнівська, К. Якименко та ін.), соціолінгвістики та лінгвокультурології (Ф. Бацевич, В. Брицин, В. Демченко, В. Жайворонок, Ю. Жлуктенко, А. Загнітко, Л. Масенко, О. Мельничук, В. Радчук, В. Русанівський, Л. Ставицька, М. Стріха, Н. Шумарова та ін.).

Педагогічне проектування методичної системи формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів педагогічних ВНЗ спиралює на педагогічні (В. Безпалько, С. Гончаренко, С. Вітвицька, П. Гусак, І. Дичківська, О. Дубасенюк, М. Кларін, Т. Мантула, О. Мельников, Т. Морозова, О. Пехота, О. Пометун, О. Рудницька, С. Савелова, О. Сердюк, С. Сисоева, Н. Сидорчук, В. Сластьонін, Н. Юсуфбеков та ін.) та лінгводидактичні праці (О. Біляєв, М. Вашуленко, О. Глазова, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Данилюк, Т. Донченко, В. Дороз, С. Єрмоленко, А. Загнітко, С. Караман, Г. Козачук, Л. Мацько, В. Мельничайко, О. Олійник, Н. Остапенко, Я. Остаф, Л. Паламар, М. Пентилук, М. Плющ, Т. Рукас, Т. Симоненко, Л. Скуратівський, Л. Струганець, І. Хом'як, С. Шевчук, Г. Шелехова, Н. Шкуратяна, І. Юшук та ін.).

Для досягнення поставленої у дисертаційній роботі мети, розв'язання сформульованих завдань та перевірки висунутої гіпотези було використано як загальнонаукові, так і спеціальні *методи дослідження*:

— *теоретичні*: аналіз і синтез літератури з філософії освіти, лінгвофілософії, соціолінгвістики, лінгвокультурології, загального та українського мовознавства, психолінгвістики, дидактики навчання та лінгвометодики, медіа-освіти; аналіз державних документів у галузі мовної освіти; контент-аналіз обсягу і змісту підручників і навчальних посібників з української мови для студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ; аналіз усного і писемного мовлення майбутніх учителів-нефілологів; аналіз і синтез передового досвіду роботи науковців, викладачів української мови в університетах, власного викладацького досвіду роботи на нефілологічних факультетах педагогічних ВНЗ; класифікація і систематизація теоретичних і експериментальних даних; проектування методичної системи та створення структурно-функціональної моделі формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних факультетів.

— *емпіричні*: констатувальний зріз, бесіди з викладачами української мови, вчителями-словесниками, студентами; інтерв'ювання та усне опитування, анкетування і тестування; аналіз письмових робіт студентів; педагогічний експеримент; метод класифікації (завдань з української мови); прогнозування результатів дослідного навчання студентів за розробленою методичною системою; методи математичної статистики і обробки даних; метод оцінювання і самооцінювання результатів навчання.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що вперше теоретично обґрунтовано, розроблено і апробовано методичну систему формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів. На основі аналізу праць із педагогіки, психології, лінгводидактики побудовано її структурно-функціональну модель; охарактеризовано структурні компоненти

створеної методичної системи, такі як: обсяг і зміст теоретичного матеріалу з української мови; форми організації, традиційні та інноваційні методи і прийоми українськомовного навчання і самонавчання; проаналізовано оптимальні засоби реалізації, контролю та корекції знань, умінь і навичок студентів з української мови. У дисертації теоретично обґрунтовано критерії та рівні сформованості мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів на освітньо-кваліфікаційних рівнях "бакалавр" і "магістр"; одержано відповідні показники під час проведення педагогічного моніторингу комунікативних якостей професійного мовлення студентів. У роботі знайшли розвиток ідеї інтерактивного навчання української мови майбутніх учителів-нефілологів, адаптованого до сучасних вимог вищої освіти (зокрема імітаційного моделювання ситуацій професійної педагогічної комунікації і створення проєктів з української мови та культури мовлення, у тому числі з використанням засобів медіа-дидактики). Досліджено поняття креативності як інтегрованої особистісної якості, необхідної умови професійної мовнокомунікативної діяльності педагога та окреслено теоретичні засади її формування засобами індивідуально-самостійної, науково-дослідної роботи студентів нефілологічних спеціальностей з української мови та виробничої практики у школі.

Теоретичне значення дисертаційної роботи:

1. Окреслено теоретико-методологічні засади формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-нефілологів у площині сучасної філософії освіти, лінгвофілософії, соціолінгвістики, лінгвокультурології, загального і конкретного мовознавства, загальної психології та психолінгвістики.
2. Обґрунтовано концептуальні засади навчання української мови студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів.
3. Визначено поняття "мовнокомунікативна професійна компетентність майбутнього вчителя", "складові мовнокомунікативної професійної компетентності майбутнього вчителя", "креативність майбутнього вчителя-нефілолога".
4. Окреслено теоретичні засади педагогічного моніторингу якостей мовлення майбутніх учителів-нефілологів в умовах ВНЗ; розроблено критерії та рівні сформованості у студентів-нефілологів мовнокомунікативної професійної компетентності; проаналізовано типові помилки в мовленні студентів.
5. Охарактеризовано принципи, традиційні та інноваційні методи, прийоми, засоби навчання і самонавчання української мови, контролю і самоконтролю рівнів мовнокомунікативної професійної компетентності студентів;

проведено контент-аналіз обсягу і змісту навчальної літератури з української мови для студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ.

6. Створено методичну систему формування мовнокомунікативної професійної компетентності у студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів; охарактеризовано її структурні компоненти; побудовано структурно-функціональну модель формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-нефілологів та мікромоделі формування її складових.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що матеріали дисертації можуть використовуватися під час дослідження різних аспектів проблеми формування мовної особистості майбутніх учителів, а розроблені та апробовані навчально-методичні комплекси українськомовних дисциплін цілком прийнятні для застосування у навчальному процесі педагогічних ВНЗ. Авторські посібники та монографія можуть допомогти під час створення навчальних видань з української мови для студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ, а також у процесі написання дипломних та магістерських робіт з методики викладання української мови у закладах освіти.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося упродовж 2006—2010 рр. на базі восьми вищих навчальних педагогічних закладів України: Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (акт упровадження №04-11/500 від 27.05.2008 р.), Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (довідка № 10/28 від 25.05.2007р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 178/03 від 16.05.2007 р.), Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка (довідка № 04/136 від 21.03.2007 р.), Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка №85-н від 11.04.2007 р.), Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (довідка №1/166 від 01.02.2007 р.), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 1723-м від 06.05.2008 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (акт упровадження № 151 від 16.02.2011 р.). У статистувальному та формувальному експериментах взяли участь 1082 студенти нефілологічних спеціальностей: 894 студенти освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" (з них: 749 — студенти денної, 108 студентів заочної і 37 студентів вечірньої форми навчання) та 188 магістрантів заочної форми навчання.

Організація та етапи дослідження. Дослідження проблеми формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-нефілологів проводилося поетапно впродовж 2006—2010 років і складалося із трьох етапів.

На першому етапі (2006-2007 рр.) проаналізовано проблеми лінгводидактики вищої школи, визначено зміст ключових понять дослідження (сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу), з'ясовано теоретико-методологічні засади формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-нефілологів, а також створено програму констатувального експерименту.

На другому етапі дослідження (2007-2009 рр.) у процесі безперервного моніторингу якостей мовлення майбутніх учителів-нефілологів за допомогою програми контрольної-навчального тестування, анкетування та усного опитування проведено констатувальний експеримент, проаналізовано його результати та створено методичну систему формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів, графічно представлену структурно-функціональною моделлю. На цьому етапі побудовано систему формування креативності, систему самостійної навчальної роботи студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів з української мови, а також розроблено програму формувального експерименту.

На третьому етапі дослідження (2009-2010 рр.) проведено експериментальну перевірку розробленої методики формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів. На цьому етапі уточнено гіпотезу дослідження, внесено корективи до змісту навчально-методичних комплексів з українськомовних дисциплін ("Культура мовлення та виразне читання", "Українська мова (за професійним спрямуванням)", "Українська мова. Культура мови і практична стилістика" та ін.) на нефілологічних факультетах; проаналізовано результати контрольного зрізу, які в цілому підтвердили гіпотезу дослідження. Узагальнено результати дослідження у монографії "Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів". Усі етапи дослідження знайшли відображення у публікаціях, виступах перед учителями шкіл, викладачами педагогічних коледжів, державними службовцями.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження представлено у доповідях і виступах під час проведення таких заходів:

-8 Міжнародних науково-практичних конференцій та симпозіумів: "III Оломоуцький симпозіум українців. Сучасна україністика: проблеми мови, літератури та культури" (Чехія, м. Оломоуць, 2006 р.), "Духовне виховання майбутніх учителів початкових класів у контексті реформування системи освіти України щодо Болонського процесу" (м. Дрогобич, 2006 р.), "Моніторинг якості професійної підготовки фахівців педагогічної освіти" (м. Луганськ, 2007 р.), "XIX. Оломоуцькі дні русистів" (Чехія, м. Оломоуць,

2007 р.), "Розвиток наукових досліджень '2007" (м. Полтава, 2007 р.), "Теорія і практика викладання української мови як іноземної" (м. Львів, 2008 р.), "Лінгвістика та лінгводидактика: надбання, актуальні проблеми, перспективи розвитку" (м. Бердянськ, 2009 р.), "Сучасний лінгвістичний і лінгводидактичний дискурсивний простір" (м. Луганськ, 2010 р.);

-10 Всеукраїнських науково-практичних конференцій: "Творча особистість учителя як передумова інноваційних процесів у початковій школі" (м. Житомир, 2004 р.), "Інноваційні технології викладання української мови та літератури в школі і ВНЗ: проблеми та пошуки" (м. Житомир, 2004 р.), "Реалізація компетентнісного підходу в педагогічній освіті як однієї з вимог входження в європейський освітній простір" (м. Глухів, 2006 р.), "Вища школа України: поступ у майбутнє" (м. Черкаси, 2007 р.), "Формування професійної компетенції майбутніх вчителів початкових класів" (м. Херсон, 2007 р.), "Викладач і студент: перспективи професійного зростання" (м. Черкаси, 2007 р.), "І Корфівські педагогічні читання" (м. Бердянськ, 2007 р.), "Розвиток читацьких інтересів учнів у процесі вивчення української мови і літератури" (м. Київ, 2007 р.), "Українська мова в просторі і часі" (м. Київ, 2009 р.), "Запровадження компетентнісного підходу в навчанні гуманітарних предметів" (м. Бердянськ, 2009 р.);

-5 регіональних науково-практичних конференцій та семінарів: "Творчий портрет М. Рильського на тлі української літератури ХХ століття" (м. Житомир, 2005 р.), "Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога" (м. Житомир, 2008 р.), "Технологія фахової майстерності: компетентнісний підхід в освіті". (м. Кіровоград, 2009 р.), "Студентські наукові дослідження з актуальних проблем лінгводидактики" (м. Житомир, 2009 р.), "Науково-дослідна робота майбутніх педагогів з проблем культури української мови та методики її викладання в закладах освіти" (м. Житомир, 2010 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертаційної роботи викладено в 49 наукових працях, з них: 1 монографія (одноосібно), 7 навчально-методичних посібників (4 — одноосібно, 3 — у співавторстві), 41 стаття у наукових журналах та збірниках наукових праць, з них — 22 у фахових виданнях.

Структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел, що містить 452 найменування. Окремий том становлять додатки (211 стор.). Повний обсяг дисертації становить 554 сторінки (із них — 439 сторінок основного тексту). У роботі вміщено 42 таблиці, 16 рисунків (у тому числі 8 гістограм).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету і завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; з'ясовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, вміщено відомості про апробацію результатів роботи, окреслено структуру і обсяг дисертації.

У першому розділі — "Теоретико-методологічні засади формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх фахівців" — з'ясовано ряд положень сучасної філософії освіти, лінгвофілософії, соціолінгвістики, лінгвокультурології, загального та українського мовознавства, психологічних галузей щодо різних аспектів проблеми формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх фахівців.

Філософсько-методологічні засади формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-професіоналів закладено у вченнях про процес пізнання довкілля вербальними засобами, про місце мови у житті людини і суспільства, про культуру вербальної комунікації (Арістотель, М. Цицерон, І. Кант, Ж.-Ж. Руссо, В. Гумбольдт, О. Потебня, Ф. де Соссюр, І. Гальперін, І. Огієнко та ін.); у сучасних дослідженнях із лінгвофілософії (Ф. Бацевич, В. Жайворонок та ін.); у працях із сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, В. Бех, Н. Бібік, І. Зязюн, В. Кремень, О. Кульчицька, З. Курлянд, Н. Ничкало, В. Орлов, О. Пехота, О. Савченко, М. Чобітько, О. Шестопалюк та ін.).

Аналіз понять "компетенція" та "компетентність" у працях українських та зарубіжних педагогів, психологів, мовознавців, лінгводидактів (Н. Хомський, А. Хуторський, Д. Хаймз, А. Андрєєв, В. Антипова, В. Буряк, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, М. Кочерган, В. Лозовецька, Л. Мацько, В. Орлов, Н. Остапенко, О. Савченко, О. Селіванова, О. Семенов, Т. Симоненко, Е. Палихата та ін.) дав змогу визначити мовнокомунікативну професійну компетентність майбутнього вчителя-нефілолога (МКПК) та виділити її складові.

Проблема формування складових мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів — орфографічної, фонологічної та орфоепічної, лексичної і фразеологічної, граматичної та пунктуаційної, стилістичної та дискурсивної — має теоретичне підґрунтя, закладене у дослідженнях із загального та українського мовознавства. Окреслення теоретико-методологічних засад проблеми передбачало звернення до праць із загального мовознавства (В. Гумбольдт, Я. Грім, Ф. Бопп, А.Ф. Потт, І. Бодуен де Куртене, Ф. де Соссюр, О. Потебня, О. Реформатський,

В. Виноградов, А. Білецький, М. Кочерган та ін.), *риторики* (Н. Голуб, Л. Мацько, Г. Сагач, З. Куньч, М. Львов та ін.), *стилістики* (В. Ващенко, М. Гладкий, П. Дудик, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пентиліук, М. Пилинський, О. Пономарів, І. Чередниченко та ін.), *когнітивної лінгвістики* (О. Кубрякова та ін.), *комунікативної лінгвістики* (Ф. Бацевич та ін.), *комп'ютерної лінгвістики* (Ю. Апресян, І. Богуславський, І. Мельчук, Л. Цинман та ін.), *корпусної лінгвістики* (В. Широков, О. Бугаков, Т. Грязнухіна, О. Костишин, М. Кригін, Т. Любченко, О. Рабулець, О. Сидоренко, Н. Сидорчук, І. Шевченко, О. Шипнівська, К. Якименко та ін.), *функціональної лінгвістики* (О. Бондарко, А. Загнітко, І. Вихованець, Ф. Бацевич та ін.), *дискурсології* (Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, В. Карасик, О. Кубрякова, О. Селіванова та ін.). Здійснений у розділі загальний огляд українського мовознавства ілюструє тривалий нелегкий шлях вітчизняних науковців до міжнародного визнання української мови як однієї з найрозвиненіших мов світу.

Сучасне інтегроване суспільство характеризується появою нових мовознавчих галузей, що стоять на межі кількох наук. Формування мовнокомунікативної особистості учителів потребує внесення до змісту навчальних українськомовних дисциплін для студентів-нефілологів соціолінгвістичних та лінгвокультурологічних відомостей. Важливу роль у формуванні систематизованих знань студентів з української мови відіграють теоретичні відомості про національну мову, загальнонародну мову, літературну мову, рідну мову, державну мову; про мовну політику, мовну ситуацію, білінгвізм, суржик, соціальні і територіальні діалекти, запозичену лексику; про літературну і загальномовну норми української мови; про типологію літературних норм сучасної української мови; про місце правильності і чистоти мовлення у системі його комунікативних якостей.

З'ясування психологічних передумов дослідження передбачало насамперед аналіз понять *мова, мовлення, мовець, мовна свідомість, мовна особистість, мовленнєва діяльність, вербальна комунікація, мовна компетентність, уміння, навичка* та ін. — у контексті вчення О. Потєбні про внутрішню форму слова як спосіб передавання значення; фундаментальної ідеї психології співробітництва у педагогічному спілкуванні (Л. Виготський); теорії мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, О.М. Леонтьєв, С. Рубінштейн, П. Гальперін, О. Гойхман, М. Жинкін, І. Зимня, О.О. Леонтьєв, А. Лурія, А. Маркова, І. Синиця, О. Шахнарович та ін.); теорії мовленнєвого розвитку Н. Хомського; психолінгвістичних досліджень (Ч. Осгуд, О.О. Леонтьєв, І. Зимня, Є. Пассов, А. Залевська, Л. Засєкіна, В. Красних та ін.); лінгвопрагматики — загальної теорії комунікації (Ч. Моррис, Дж. Остін, Л. Мінкін та ін.); когнітивної лінгвістики (Дж. Лакофф, Г. Томпсон,

О. Кубрякова, Х. Шмідт, А. Вежбицька та ін.); експериментальної психології (В. Вундт та ін.).

У другому розділі — "Моніторинг якостей мовлення студентів нефілологічних спеціальностей університетів у процесі професійної комунікації" — за допомогою педагогічного моніторингу (аналітико-констатувальний етап експериментального дослідження) проаналізовано мовлення майбутніх учителів-нефілологів — студентів університетів різних регіонів України — на предмет виявлення у ньому типових мовних помилок та встановлення факторів, що зумовили їх появу.

Моніторинг якостей мовлення студентів-нефілологів педагогічних ВНЗ проведено відповідно до стратегії розвитку вищої освіти та з урахуванням теоретичних засад педагогічної діагностики, закладених у працях вітчизняних і зарубіжних учених (А. Алексюк, Л. Артемчук, С. Архангельський, Ю. Бабанський, В. Безверха, В. Безпалько, Х. Вульф, Ю. Головач, К. Інгенкамп, К. Клауер, І. Лернер, Н. Талізін, І. Хартман та ін.). У розділі охарактеризовано поняття "педагогічний контроль" і "педагогічний моніторинг"; визначено педагогічний моніторинг якостей мовлення студентів-нефілологів через систему його ключових характеристик; встановлено форми (методи) та етапи проведення моніторингу якостей мовлення майбутніх учителів-нефілологів у процесі професійної комунікації — початковий, основний, завершальний.

На *початковому етапі* сформульовано мету моніторингу та окреслено його географію; розроблено критерії та рівні сформованості МКПК студентів-нефілологів педагогічних ВНЗ; визначено методи проведення діагностики: групове та індивідуальне тестування, усне опитування (бесіда, інтерв'ювання) та письмове опитування (анкетування); встановлено термін моніторингового дослідження — семестр (рік); складено програму контрольної-навчального тестування, анкетування та усного опитування.

Критерії та рівні сформованості мовнокомунікативної професійної компетентності студентів-нефілологів педагогічних університетів (МКПК) на початковому етапі моніторингу (аналітико-констатувальний етап експериментального дослідження) розроблялися з урахуванням: 1) вимог до знань, професійних умінь і навичок педагогів-фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів "бакалавр" і "магістр", окреслених нормативними документами державного стандарту вищої освіти; 2) потенційних можливостей комплексного та вибіркового застосування методів педагогічної діагностики для отримання показників рівнів сформованості у майбутніх бакалаврів та магістрів знань з української мови, умінь і навичок її застосування у професійному дискурсі.

Констатувальний експеримент проводився у шести вищих педагогічних навчальних закладах України і охопив у цілому 836 осіб: 698 студентів

освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" (з них: 553 — студенти денної, 108 студентів заочної і 37 студентів вечірньої форми навчання) та 138 магістрантів заочної форми навчання. Програма моніторингу реалізована на нефілологічних факультетах (у навчально-наукових інститутах) університетів України.

Одержані показники рівнів сформованості складових і всієї мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ України на освітньо-кваліфікаційних рівнях "бакалавр" і "магістр" дали змогу: 1) порівняти результати тестування, анкетування й усного опитування студентів перших – четвертих курсів і магістрантів та констатувати незначну позитивну динаміку формування МКПК у майбутніх учителів-нефілологів; 2) охарактеризувати типові помилки у мовленні магістрантів, виявлені при проведенні констатувального зрізу, та встановити об'єктивні і суб'єктивні чинники, що зумовили їх появу; 3) довести необхідність упровадження методичної системи формування МКПК у процес навчання української мови на нефілологічних факультетах педагогічних університетів.

Вітчизняні та зарубіжні дослідження проблеми аномативів (Н. Бабич, А. Барінова, Т. Бондаренко, М. Вашуленко, Б. Головін, О. Григор'єва, Л. Демиденко, С. Єрмоленко, А. Капелюшний, В. Капінос, А. Капська, Ю. Красіков, О. Кукушкіна, Т. Ладиженська, М. Львов, Л. Мацько, М. Пентилюк, М. Пилинський, О. Пономарів, В. Різун, Л. Сахарний, О. Селіванова, О. Сербенська, О. Сиротиніна, М. Соловейчик, Л. Струганець, О. Текучов, С. Цейтлін та ін.) забезпечили наукові засади наведеної у розділі класифікації *анормативів* в усному і писемному мовленні майбутніх учителів-нефілологів.

У третьому розділі — **"Методична система формування у студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів мовнокомунікативної професійної компетентності"** — знайшли відображення актуальні проблеми лінгвометодики вищої школи. У процесі створення оригінальної методичної системи взято до уваги основні положення, сформульовані у вітчизняних та зарубіжних педагогічних, психолого-педагогічних та лінгводидактичних працях (В. Безпалько, Н. Брюханова, С. Вітвицька, П. Гусак, І. Дичківська, М. Кларін, О. Коберник, Т. Мантула, О. Мельников, Т. Морозова, Н. Остапенко, О. Пехота, О. Пометун, В. Паламарчук, Н. Прокоп'єва, О. Рудницька, С. Савелова, О. Сердюк, С. Сисоєва, Н. Сидорчук, В. Сластьонін, І. Смолюк, Л. Філімонюк, Л. Хоружа, Н. Юсуфбеков та ін.). У галузі лінгводидактики проектування оптимальних технологій навчання української мови досліджувалося у багатьох наукових працях (О. Біляєв, М. Вашуленко, О. Глазова, Н. Голуб, І. Данилюк, Т. Донченко, В. Дороз, С. Єрмоленко,

А. Загнітко, С. Караман, Г. Козачук, О. Кучерук, Л. Мацько, В. Мельничайко, О. Олійник, Я. Остаф, Л. Паламар, М. Пентилюк, М. Плющ, Т. Рукас, Л. Симоненкова, Л. Скуратівський, Л. Струганець, І. Хом'як, С. Шевчук, Г. Шелехова, Н. Шкурятяна, І. Ющук та ін.).

Створення методичної системи формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-нефілологів підпорядковується *загальнодидактичним та власне методичним принципам* вивчення української мови як динамічної системи.

У *структурі авторської методичної системи* відображено традиційні та інноваційні форми організації, методи, прийоми та засоби навчання і самонавчання студентів, контролю і корекції знань з української мови та відповідних умінь і навичок їх використання у професійній комунікації. Креативність є необхідною умовою професійної мовнокомунікативної діяльності майбутніх учителів-нефілологів.

У структурі методичної системи визначальне місце посідає *зміст і обсяг навчального матеріалу з української мови*. У розділі проведено контент-аналіз змісту і обсягу підручників і навчальних посібників з української мови для студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ.

Аналіз педагогічних джерел із проблеми *форм навчання* студентів української мови на нефілологічних факультетах педагогічних ВНЗ дав змогу зробити ряд висновків: 1. Функціонування спроектованої моделі навчання української мови забезпечено взаємодією організаційних форм зі змістом навчального матеріалу з української мови, дидактичними методами, прийомами, засобами навчання та контролю рівня кожної зі складових МКПК. 2. Форми організації українськомовного навчання майбутніх педагогів зазнали впливу світових тенденції розвитку сучасної системи вищої освіти. 3. Організаційні форми українськомовного навчання і самонавчання студентів *класифікуються* за такими загально визначними ознаками, як: кількість студентів, місце і тривалість навчальної роботи, спосіб здобування освіти, засіб навчання.

Дидактичні методи, прийоми і засоби реалізації, контролю та корекції навчання як складові педагогічної технології є взаємозалежними та взаємозумовленими: поява нового засобу призводить до створення або оновлення способу навчальної діяльності (прийому; методу) і в цілому до виникнення нової технології. Як наслідок — традиційний процес навчання української мови у ВНЗ зазнає оновлення. На основі комплексної класифікації методів навчання Ю. Бабанського (цілісний діяльнісний підхід), дидактичних та лінгвометодичних праць (А. Алексюк, О. Біляев, В. Бондар, С. Бондар, М. Вашуленко, Г. Ващенко, В. Галузинський, Є. Голант, І. Гончаренко, О. Горошкіна, М. Євтух, І. Кочан, З. Курлянд, І. Лернер, В. Мельничайко, Н. Мойсеюк, Л. Момот, І. Олійник, В. Онищук,

В. Паламарчук, М. Пентилюк, Є. Петровський, О. Пінкевич, О. Рудницька, Л. Рожило, О. Савченко, М. Скаткін, О. Текучов, Г. Токмань, Н. Тоцька, А. Хуторської, С. Шаповаленко, П. Юцявичене, К. Ягодовський та ін.) у дисертаційному дослідженні виділено *методи українськомовного навчання майбутніх учителів-нефілологів*.

В операційно-технологічній площині методи розрізняють: 1) за *джерелом передавання і сприймання навчальної інформації* (Є. Голант, М. Верзилін, С. Шаповаленко, С. Чавдаров) — *словесні*: розповідь, опис, бесіда, лекція, пояснення, інструктаж; *наочні* — демонстрація; *практичні*: завдання, лабораторна робота, виробнича практика у школі, робота з підручником, метод програмованого навчання; 2) за *характером діяльності викладача та студентів* — *методи викладання* (розповідь, бесіда, пояснення), *методи навчання* (вправи, лабораторної роботи тощо); 3) за *ступенем самостійності мислення студентів, логікою передавання і сприймання навчальної інформації* — репродуктивні, творчі, логічні методи; 4) за *ступенем керівництва навчальною роботою студентів* — керовані викладачем; самостійна робота студентів; 5) за *характером керівництва розумовою діяльністю студентів* (І. Лернер, М. Скаткін) — пояснювально-ілюстративний; репродуктивний; проблемно-пошуковий; дослідницький.

У мотиваційній площині розглянуто *методи стимулювання інтересу до навчання української мови* — роз'яснення професійної значимості навчання, пред'явлення навчальних вимог, заохочення й осудження; дидактичні, ділові, ситуативно-рольові педагогічні ігри, навчальні дискусії.

У контрольно-діагностичній площині основними методами є *індивідуальне і фронтальне опитування, колоквиум, усний або письмовий залік та екзамен; контрольна робота, самооцінка знань, умінь і навичок з української мови під час усної відповіді; самоаналіз помилок в усному або писемному мовленні; лабораторно-практичний (комп'ютерний) контроль*. Особливу увагу приділено *контрольно-навчальному тестуванню студентів з української мови за авторською програмою*.

Метод, як правило, складається із *прийомів* навчальної, наукової чи виробничої діяльності. Метод визначає напрям і спосіб навчальної діяльності, а прийом — конкретну дію викладача і студента (іноді сукупність дій). Один і той самий метод може складатися з різних прийомів навчання української мови і навпаки — один методичний прийом використовується у рамках різних методів. Добір прийомів, що складають метод, залежить від форми навчального заняття, змісту мовного матеріалу і мети, якої прагнуть досягти викладач і студент у процесі навчальної співдіяльності. У розділі *окреслено загальнодидактичні прийоми та прийоми навчання мови, до яких належать робота зі словниками, тренувальні вправи, творчі завдання (відтворення деформованого тексту, навчальне редагування, навчальний*

переклад, науковий переклад, робота з фаховою документацією) (Н. Тоцька та ін.); взаєморедагування письмових робіт, спільне формулювання запитань, "Акваріум", "Синтез думок", складання пам'ятки (алгоритму з мови) (О. Джеджеро та ін.), лінгвістичний аналіз тексту — повний, частковий, вибірковий (М. Пентилюк, М. Плющ, Л. Мацько, О. Мацько, І. Кочан, М. Крупа, О. Сидоренко та ін.), дискурсивний аналіз (О. Кучерява та ін.), зіставлення мовних явищ в умовах білінгвізму, впливу регіональних діалектів (Г. Бондаренко, К. Климова, І. Мельниченко, Н. Пашковська, О. Хоршківська та ін.).

У роботі виокремлено *інтерактивні* методи та прийоми навчання української мови: кейс-метод (аналіз конкретних ситуацій), метод гри (дидактичні пізнавальні і творчі ділові та рольові ігри), метод проєктів (інформаційні, дослідницькі і творчі проєкти), ПМЦ Едварда де Бона, "Мозковий штурм", "Грунування", прийом "Вільного письма", діаграма Вена, "Акваріум", "Синтез думок", "Кубування", метод ПРЕС, метод аутентичного оцінювання досягнень за допомогою мовного портфоліо розвитку та ін.

3-поміж *засобів* реалізації, контролю і корекції українськомовного навчання та самонавчання студентів особливу увагу приділено матеріальним (підручники та посібники, схеми, таблиці, тести, рисунки, мультимедійні засоби, інструкції тощо) та ідеальним (зразкове мовлення лектора-ритора, виразне читання).

Розділ четвертий — **"Креативність як необхідна умова творчої мовнокомунікативної діяльності педагога"** — присвячено дослідженню креативності як необхідної умови професійної мовнокомунікативної діяльності вчителя.

Модель поступового формування креативності студентів засобами створення наукових текстів та інші матеріали розділу спрямовані на реалізацію одного з важливих завдань сучасної вищої освіти — поєднати науку і освіту в університеті.

У системі безперервної самопідготовки майбутніх учителів-нефілологів до професійного україномовного спілкування мовне портфоліо розвитку відіграє важливу роль. Укладене студентом протягом усього періоду навчання в університеті, воно відображає позитивну динаміку рівня мовнокомунікативної професійної компетентності майбутнього вчителя і стає у подальшому основою мовного портфоліо вчителя-предметника.

Креативність майбутніх учителів розвивається під час підготовки до виробничої практики у школі. Пропоновані у розділі мовні поради студенту-практиканту є дієвою допомогою у педагогічній імпровізації, до якої вдається майбутній студент у спонтанних ситуаціях педагогічного спілкування у школі.

Заключний (п'ятий) розділ роботи — **"Експериментально-дослідне навчання за запропонованою методичною системою"** — відображає процес організації та проведення експериментально-дослідного навчання майбутніх учителів-нефілологів за запропонованою методичною системою.

Метою *формульованого етапу експерименту* стала апробація розробленої методики і практична перевірка висунутої гіпотези дослідження. Центральне місце відведено програмі експериментального навчання української мови майбутніх учителів-нефілологів за запропонованою методикою. До змісту програми входять такі матеріали: 1) експериментальні навчально-робочі програми з дисциплін для студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних вишів: "Основи культури і техніки мовлення", "Культура мовлення та виразне читання", "Українська мова. Культура мови і практична стилістика"; 2) матеріали, що доповнюють теоретичний зміст навчальних курсів "Українська мова (за професійним спрямуванням)", "Сучасна українська мова з практикумом": плани-конспекти проблемних і бінарних лекції, алгоритми, схеми, таблиці критеріїв та рівнів сформованості МКПК студентів; 3) "Програма контрольно-навчального тестування, анкетування та усного опитування студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів"; 4) матеріали для самостійної роботи студентів з української мови: перелік інформаційних джерел Інтернету, електронних періодичних видань, радіопередач про українську мову та культуру мовлення; "Пакет завдань з української мови на роботу з текстом"; зразки завдань на роботу з медіа-текстами; схема мовного портфоліо розвитку майбутнього вчителя та ін.; 5) інструкції до проведення ігор; навчальних, творчих проєктів; 6) матеріали на допомогу студентам у науково-дослідній роботі; 7) мовні поради студенту-практиканту.

Контрольний етап дослідження передбачав вибір методів усного і письмового контролю рівня сформованості МКПК студентів; встановлення кількості осіб для контрольного зрізу; збір виконаних письмових завдань, відповідей на запитання анкети тощо; вилучення суперечливих, сфальсифікованих письмових відповідей із масиву. Мінімальний обсяг вибіркової сукупності становив 524 студенти-нефілологи педагогічних факультетів п'яти ВНЗ. З них — 152 студенти заочної форми, 372 — денної форми навчання. Тестуванням, анкетуванням й усним опитуванням під час проведення контрольного зрізу охоплено 112 магістрантів та 412 студентів перших — четвертих курсів нефілологічних факультетів педагогічних ВНЗ. Укладання таблиць зведених показників рівнів сформованості МКПК у студентів-нефілологів контрольних та експериментальних груп педагогічних ВНЗ завершило основний етап контрольного експерименту. Було зроблено такі висновки: результати контрольного зрізу свідчать про активізацію процесу формування МКПК студентів під час упровадження

експериментально-дослідного навчання. Як видно з гістограм на рис. 1—4, у студентів КГ та ЕГ (бакалаврату і магістратури) на стартовому етапі проведення формувального експерименту були приблизно однакові показники сформованості складових і всієї МКПК. Результати контрольного зрізу підтверджують, що у студентів експериментальних груп (у порівнянні зі студентами КГ) під час навчально-пізнавальної, науково-дослідної та професійно-комунікативної діяльності за пропонованою методичною системою підвищилась мотивація до українськомовного навчання і самонавчання:

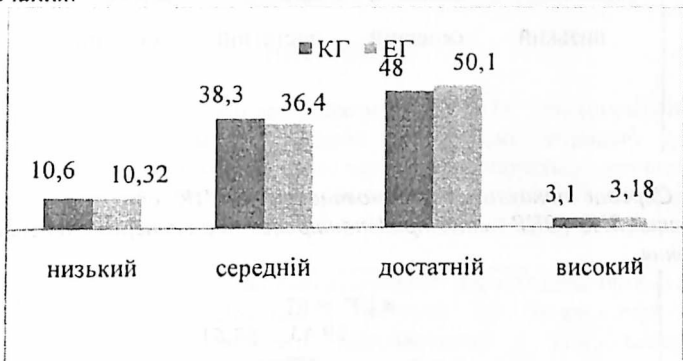


Рис. 1. Середні показники сформованості МКПК студентів-нефілологів педагогічних ВНЗ (ОКР "бакалаври", контрольні та експериментальні групи) до навчання

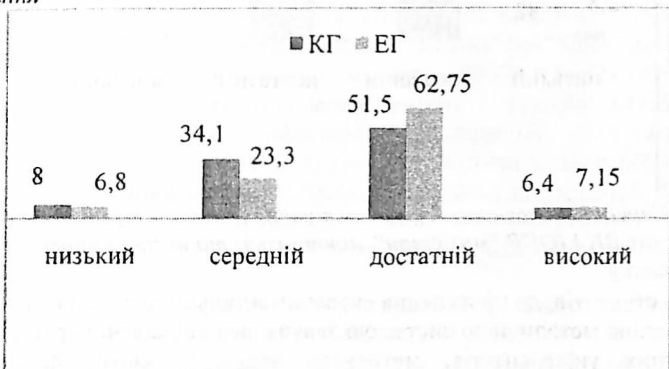


Рис. 2. Середні показники сформованості МКПК студентів-нефілологів педагогічних ВНЗ (ОКР "бакалаври", контрольні та експериментальні групи) після навчання

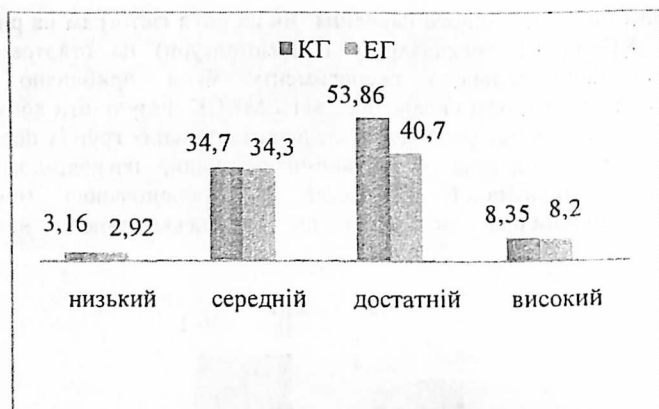


Рис. 3. Середні показники сформованості МКПК студентів-нефілологів педагогічних ВНЗ (ОКР "магістри", контрольні та експериментальні групи) до навчання

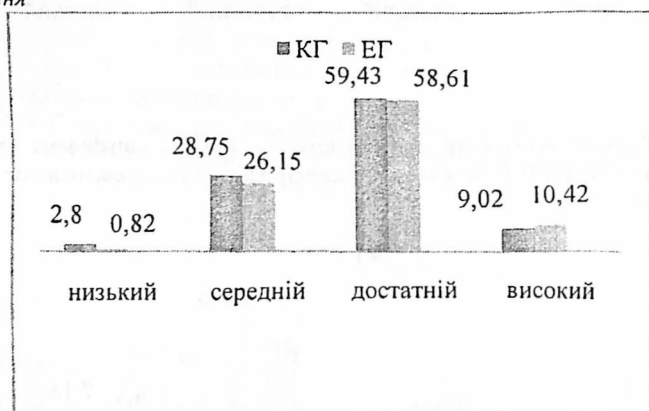


Рис. 4. Середні показники сформованості МКПК студентів-нефілологів педагогічних ВНЗ (ОКР "магістри", контрольні та експериментальні групи) після навчання

Окрім студентів, до проведення експериментально-дослідного навчання за пропонованою методичною системою залучалися викладачі української мови педагогічних університетів, методисти закладів освіти, де проходять виробничу практику майбутні учителі. Було забезпечено організаційні засади для впровадження пропонованої методики в аудиторне та позааудиторне навчання студентів експериментальних груп на нефілологічних факультетах

педагогічних вишів; введено матеріали програми експериментально-дослідного навчання до навчально-методичних комплексів обов'язкових та вибіркових українськомовних навчальних дисциплін та створено комфортні психологічні умови для навчально-пізнавальної, розвивально-виховної та професійної діяльності студентів експериментальних груп. Статистична обробка даних, а також якісна характеристика результатів педагогічного експерименту підтвердили ефективність методики формування мовнокомунікативної професійної компетентності, а також дали змогу окреслити перспективи дослідження.

ВИСНОВКИ

1. Формування у студентів педагогічних ВНЗ мовнокомунікативної професійної компетентності зумовлене актуальною потребою сучасного суспільства в компетентних учителях, що характеризуються високим рівнем фахової теоретичної підготовки, креативністю, мовленнєвою культурою, спроможністю реалізувати свій комунікативний задум у професійному дискурсі.

Відповідно до мети і завдань дисертаційного дослідження проаналізовано проблему підготовки майбутнього вчителя до мовнокомунікативної професійної діяльності, мовного самонавчання і самовдосконалення протягом усього життя у площині сучасної філософії освіти; досліджено вплив об'єктивних і суб'єктивних чинників на інноваційну діяльність суб'єктів навчання української мови.

2. У роботі визначено поняття "*мовнокомунікативна професійна компетентність майбутнього вчителя*" (МКПК) як інтегрована особистісна якість, яка передбачає: 1) систематизовані знання про мову як найвище надбання цивілізації; 2) знання правил мовного спілкування; 3) знання норм сучасної української літературної мови, уміння і навички оптимального використання цих знань у професійному спілкуванні, спроможність до рефлексії, розвинуте "чуття мови"; 4) уміння і навички правильної побудови зв'язних текстів, зумовлених потребами професійної комунікації; 5) уміння користуватися інформаційно-довідковими джерелами для українськомовного самонавчання і самовдосконалення. Окреслено складові МКПК майбутнього вчителя.

З'ясовано лінгвофілософські, соціолінгвістичні та лінгвокультурологічні засади українськомовного навчання майбутніх педагогів; проаналізовано лінгвістичне підґрунтя навчання української мови студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних вишів, закладене у працях із загального та конкретного українського мовознавства; встановлено психолого-педагогічні

передумови успішної мовнокомунікативної діяльності студентів у різних ситуаціях та сферах педагогічного професійного спілкування.

3. Досліджено типологію літературних норм сучасної української мови у площині формування культури мовлення студентів, окреслено теоретичні засади моніторингу, організовано та проведено педагогічний моніторинг якостей мовлення майбутніх учителів-нефілологів в умовах ВНЗ за розробленими критеріями (відповідають складовим МКПК). *Вимогами до рівнів сформованості мовнокомунікативної професійної компетентності студентів* на освітньо-кваліфікаційних рівнях "бакалавр" і "магістр" є такі, як: 1) обсяг знань з української мови — повнота розкриття програмного матеріалу у процесі мовнокомунікативної діяльності; 2) науковість знань (глибина засвоєння мовознавчих наукових термінів, закономірностей розвитку мови у суспільстві, особливостей мовної ситуації в Україні) — уміння дати науково обгрунтоване пояснення того чи іншого мовного явища, причин мовленнєвих помилок тощо; 3) системність та міцність знань (спроможність запам'ятовувати і постійно зберігати теоретичні відомості з української мови, володіння правилами і прийомами мнемоніки). Рівні сформованості МКПК студентів класифіковано відповідно до стандартизованого поділу, пропонованого в державних документах: середній, репродуктивний (ознайомчо-орієнтований), достатній, репродуктивно-продуктивний (понятійно-аналітичний), високий, продуктивний, творчий (продуктивно-синтетичний), а також низький (мінімальний).

Аналіз показників констатувального зрізу дозволив виділити у мовленні студентів такі *анормативи*: 1) помилки і недоліки в усному і писемному мовленні (змістові, логічні та композиційні недоліки; комунікативні недоліки — відсутність точності висловлювань, лексичного багатства, доречності, виразності мовлення; порушення норм мовного етикету спілкування); мовленнєві помилки (порушення правильності мовлення): лексичні, фразеологічні, словотвірні, стилістичні; граматичні — морфологічні, синтаксичні, синкретичні (комбіновані); 2) помилки, що зустрічаються тільки в писемному мовленні (орфографічні та пунктуаційні); 3) помилки, що зустрічаються тільки в усному мовленні — орфоепічні та інтонаційні.

Наявність анормативів у мовленні значної частини студентів засвідчила відсутність у них систематизованих знань з актуальних на сьогодні мовознавчих та лінгводидактичних питань; недостатній рівень сформованості умінь і навичок творчого володіння засобами мовного коду в різних ситуаціях професійного спілкування; недостатню сформованість креативності як необхідної умови творчої мовнокомунікативної діяльності педагога. Це зумовило необхідність створення ефективної системи завдань з української мови, спрямованої на формування МКПК майбутніх учителів у

взаємозв'язку з лінгвокультурологічною, інформаційною та іншими компетентностями.

4. На основі аналізу педагогічних і лінгводидактичних джерел педагогічну категорію *методу навчання української мови у педагогічному ВНЗ* визначено як систему традиційних та інноваційних прийомів, способів спільної навчально-пізнавальної, розвивально-виховної, науково-дослідної, професійної діяльності викладачів і студентів, спрямовану на формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів — представників інтелектуальної еліти країни, свідомих українськомовних особистостей.

У частині дисертації, присвяченій авторській методиці, охарактеризовано традиційні та інноваційні методи, прийоми, засоби навчання і самонавчання української мови, контролю і самоконтролю рівнів МКПК студентів; проаналізовано класифікації принципів і методів активного та інтерактивного навчання майбутніх педагогів у дидактиці вищої школи.

Проведений *контент-аналіз обсягу і змісту навчальної літератури з української мови для студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ* показав, що навчальним книгам властиві компетентісна орієнтованість, універсальність та варіативність змісту, компактність і максимальна інформативність, чіткість визначень, прозорість формулювань, розвивально-пізнавальна та професійна спрямованість змісту, методично обгрунтована, оптимальна структура, підпорядкована модульному принципу побудови. Попри вищезазначене, у навчальних книгах не завжди розрізнено поняття "національна мова", "загальнонародна мова", "літературна мова", "рідна мова", "державна мова"; потребують докладнішого висвітлення питання про літературну і загальномовну норми української мови; про мовнокомунікативну професійну компетентність майбутнього вчителя та її складові та ін. Недостатнім видається обсяг творчих завдань на формування креативності, дослідницьких якостей студентів.

Результати контент-аналізу вплинули на структуру і зміст навчальних технологій формування складових МКПК майбутніх учителів-нефілологів.

5. У дисертації запропоновано *методичну систему формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів*; побудовано відповідну структурно-функціональну модель та мікромоделі формування складових МКПК.

6. З огляду на визначальну роль креативності у формуванні МКПК, визначено поняття *"креативність студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ"* як інтегрована особистісна якість, що передбачає: 1) високий рівень професійно спрямованих знань (зокрема з української мови); 2) інформаційно-комунікаційну та естетичну культуру; 3) здатність бачити і

точно формулювати суть педагогічної проблеми, пропонувати ефективний спосіб її вирішення, прогнозувати результати, оперативно й оригінально реалізувати задум; 4) досконале володіння засобами української літературної мови у процесі творчої професійно-комунікативної діяльності; 5) відчуття емоційної насолоди від творчої суспільно корисної діяльності, 6) рефлексію як критичне ставлення до свого рівня професійної мовнокомунікативної компетентності і стимул до подальшого самовдосконалення.

У роботі запропоновано *схему поетапного формування креативності студента засобами створення наукових текстів професійного спрямування та модель формування креативності майбутніх учителів-нефілологів у процесі роботи з української мови та виробничої практики у школі.*

7. У дослідженні представлено *систему завдань з української мови* — зразок-орієнтир для укладання комплексів завдань у рамках кожної з навчальних технологій формування складових МКПК студентів, а також представлено самі комплекси завдань; складено "Пакет завдань з української мови на роботу з текстом"; побудовано *модель кооперативної навчальної діяльності студентів на практичному занятті з української мови*; розроблено *рекомендації щодо організації індивідуально-самостійної роботи майбутніх учителів-нефілологів з української мови*;

На формуальному етапі експериментально-дослідного навчання за запропонованою методичною системою уведено матеріали її програми до навчально-методичних комплексів обов'язкових та вибіркових українськомовних навчальних дисциплін на нефілологічних факультетах педагогічних ВНЗ.

8. Створену методичну систему формування у студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів мовнокомунікативної професійної компетентності апробовано у дев'яти ВНЗ різних регіонів України; представлено статистично оформлені результати у навчально-виховний процес педагогічних університетів.

Контрольний зріз проводився на основі "Програми контрольно-навчального тестування, анкетування та усного опитування студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів" в експериментальних і контрольних групах за розробленими на початку експериментального дослідження критеріями. Одержані показники рівнів сформованості складових МКПК студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів на освітньо-кваліфікаційних рівнях "бакалавр" (412 студентів) і "магістр" (112 осіб) у цілому підтвердили ефективність запропонованої методичної системи.

Динаміка формування показників МКПК майбутніх учителів-нефілологів у контрольних групах (ОКР "бакалаври") виявилася недостатньо високою у порівнянні з показниками в експериментальних групах: кількість студентів із

низьким рівнем сформованості МКПК після навчання за традиційною методикою зменшилася на 1,4%, після експериментально-дослідного навчання за пропонованою методичною системою — зменшилася на 3,5%; зменшення середнього рівня в КГ становило 4,2%, в ЕГ — 13,1%, підвищення достатнього рівня становило 3,5% і 12,65% в КГ і ЕГ відповідно, високого рівня — 3,3% і 3,97% в КГ і ЕГ. У контрольних та експериментальних групах (ОКР "магістри") ці показники становили відповідно: 0,36% і 2,1% — зменшення низького рівня, 5,95% і 8,15% — зменшення середнього рівня, 5,57% і 17,91% — зростання достатнього рівня, 67% і 2,22% — зростання високого рівня МКПК. Отже, результати контрольного зрізу свідчать про активізацію процесу формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів під час упровадження експериментально-дослідного навчання.

На стартовому етапі проведення формувального експерименту були приблизно однакові показники сформованості складових і всієї МКПК. Результати контрольного зрізу підтверджують думку про те, що у студентів експериментальних груп під час навчально-пізнавальної, науково-дослідної та професійно-комунікативної діяльності за пропонованою методичною системою підвищилась мотивація до українськомовного навчання і самонавчання. З усіх складових МКПК активізувалося формування лексичної та фразеологічної, орфографічної, фонетичної та орфоепічної складових.

9. Під час апробації системи завдань для формування граматичної та пунктуаційної, стилістичної та дискурсивної складових значна частина студентів виявила інтерес до мовнокомунікативної креативної діяльності. Для окремих студентів граматичні, стилістичні та пунктуаційні мовні помилки залишилися серйозною проблемою. Інноваційні завдання на роботу з гіпертекстами та електронними підручниками не набули поширення в рамках навчального середовища ВНЗ: передбачені для аудиторного виконання, вони знайшли використання у самопідготовці студентів в домашніх умовах.

Хоча завдання, поставлені у дослідженні, у цілому було реалізовано, проблема формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-нефілологів перспективна. Потребують подальшого дослідження такі її аспекти, як: удосконалення методів і форм дистанційного навчання української мови у вишах; використання сучасних комп'ютерних технологій в умовах навчального середовища; формування креативності майбутніх учителів засобами медіа-дидактики та інші. Пошук оптимальних способів українськомовного навчання і самонавчання майбутніх учителів є безперервним, оскільки він зумовлений розвитком сучасного глобалізованого освітнього простору.

Основні положення дисертаційного дослідження викладено у таких публікаціях:

Монографія

1. Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів : монографія / Катерина Яківна Климова. — Житомир : ПП "Рута", 2010. — 560 с.

Навчальні програми і посібники

2. Климова К. Я. Віч-на-віч з мовою: Метод. посібник до курсу "Основи культури і техніки мовлення" для студентів педагогічних освітніх закладів зі спеціальності 7.010102 "Початкове навчання" / Катерина Яківна Климова. — Житомир : Поліграфічний центр ЖДПУ, 2001. — 110 с.

3. Климова К. Я. Виразне читання: Метод. посібник до спецсемінару з виразного читання для студентів педагогічних освітніх закладів зі спеціальності 7.010102 "Початкове навчання" / Катерина Яківна Климова. — Житомир: Поліграфічний центр ЖДПУ, 2002. — 48 с.

4. Климова К. Я., Романюк П. Ф. Практична стилістика сучасної української мови: Навчальний посібник для студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації та викладачів-словесників закладів освіти. — Житомир : Вид-во ЖДУ, 2005. — 144 с.

5. Климова К.Я. Основи культури і техніки мовлення: Навч. посібник. 2-е вид., випр. і доп. / Катерина Яківна Климова. — К. : Ліра – К., — 2007. — 240 с.

6. Климова К. Я. Українська мова. Тестові завдання для контролю і самоконтролю рівня мовнокомунікативної професійної компетенції: Навчально-методичний посібник для студентів нефілологічних факультетів ВНЗ та працівників закладів освіти / Катерина Яківна Климова. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. — 99 с.

7. Климова К. Я. Методика роботи з діалектизмами // Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С. Вашуленка. — К. : Літера ЛТД, 2010. — С. 173 — 189.

8. Климова К. Я. Методика роботи з діалектизмами // Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С.Вашуленка. — К. : Літера ЛТД, 2011. — С. 178 — 193.

Статті у фахових наукових журналах і збірниках наукових праць

9. Климова К. Я. Тернистими шляхами до словесної майстерності / Катерина Яківна Климова // Вісник Житомирського педуніверситету. Серія "Педагогічні науки." – Житомир, 2002. — № 9. – С. 84–87.

10. Климova К. Актуальні проблеми формування культури наукового мовлення майбутніх учителів-біологів (на прикладі вивчення деяких тем з курсу "Зоологія безхребетних" та інших фахових дисциплін) / Катерина Яківна Климova // Вісник Житомирського педуніверситету. Серія "Педагогічні науки". – Житомир, 2002. — № 10. – С. 217—219.
11. Климova К. Виразне читання майбутніх учителів молодших класів / Катерина Яківна Климova // Вісник Житомирського педуніверситету. Серія "Педагогічні науки". – Житомир, 2003. — № 11. – С. 43—45.
12. Климova К. Формування мовностилістичної вправності у контексті професійної підготовки практичних психологів і соціальних педагогів / Катерина Яківна Климova // Вісник Житомирського педуніверситету. Серія "Педагогічні науки". – Житомир, 2004. — № 14. – С. 7—10.
13. Климova К. Використання інтерактивних навчальних технологій у процесі аналізу мовностилістичних особливостей художніх і публіцистичних текстів / Катерина Яківна Климova // Вісник Житомирського педуніверситету. Серія "Педагогічні науки". – Житомир, 2004. — № 16. – С. 98—100.
14. Климova К. Я. Роль світової культури у формуванні творчої особистості педагога-словесника / Катерина Яківна Климova // Вісник Житомирського педуніверситету. Серія "Педагогічні науки". – Житомир, 2005. — № 21. – С. 45—47.
15. Климova К. Я. Місце мовнокомунікативної компетенції в структурі професійної компетентності сучасного педагога / Катерина Яківна Климova // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Педагогічні науки". — Луганськ : Видавництво ЛНПУ "Альма-матер", 2006. — № 18 (113), жовтень. — С. 123—128.
16. Климova К. Я. Особливості лінгвістичної підготовки студентів нефілологічних факультетів ВНЗ у контексті переходу до кредитно-модульної системи / Катерина Яківна Климova // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 30. Серія "Педагогічні науки". — Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2006. — С. 29—32.
17. Климova К. Я. Актуальні проблеми професійної мовної підготовки студентів педагогічного факультету в контексті розвитку української культури / Катерина Яківна Климova // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Випуск 8. Серія "Педагогічні науки". — Глухів : ГДПУ, 2006. — С. 123—126.
18. Климova К. Я. Про підготовку майбутніх учителів до роботи з діалектизмами у початкових класах / Катерина Яківна Климova // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 44. — Херсон : Видавництво ХДУ, 2007. — С. 239—241.
19. Климova К. Я. Філософсько-методологічні передумови розвитку мовнокомунікативної професійної компетенції майбутнього вчителя /

- Катерина Яківна Климова // Вісник Черкаського університету. Випуск 99. Серія "Педагогічні науки". — Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2007. — С.70—74.
20. Климова К. Я. Проблема формування комунікативної мовної особистості вчителя у контексті нової філософії освіти. — Збірник наукових праць "Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова". Серія "Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики". — Випуск 6 (16). — К. : НПУ, 2007. — С.25—28.
21. Климова К. Я. Роль методологічних орієнтирів у системному дослідженні проблеми мовнокомунікативної професійної компетенції майбутніх фахівців сфери освіти / Катерина Яківна Климова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 32. Серія "Педагогічні науки". — Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І.Франка, 2007. — С. 36—39.
22. Климова К.Я. Роль світової філософської спадщини у виборі методологічних орієнтирів проблеми мовнокомунікативної освіти майбутніх педагогів / Катерина Яківна Климова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 33. Серія "Педагогічні науки".— Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2007. — С. 25—29.
23. Климова К. Я. Роль тестових технологій в організації саморегульованого процесу навчання української мови студентів нефілологічних факультетів педагогічних ВНЗ / Катерина Яківна Климова // Вісник Черкаського університету. Серія: педагогічні науки. Випуск 112. — Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2007. — С. 99—103.
24. Климова К.Я. Живе слово вчителя на сторожі національної освіти / Катерина Яківна Климова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія "Педагогічні науки". — № 2. — Бердянськ : БДПУ, 2008. — С. 56 — 60.
25. Климова К. Я. Лінгвістичне підгрунтя навчання української мови студентів нефілологічних спеціальностей університетів / Катерина Яківна Климова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 41. Серія "Педагогічні науки". — Житомир : Видавництво ЖДУ ім.І.Франка, 2008. — С. 45—49.
26. Климова К. Я. Проблема фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи як словесників у контексті формування креативної мовнокомунікативної особистості сучасного педагога // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: // Зб. наук. праць. — Випуск 27 / Редкол.: М. І. Сметанський (голова) та ін. / Катерина Яківна Климова. — Вінниця: ТОВ фірма "Планер", 2009. — С.190—194.

27. Климова К. Я. Дидактичні принципи навчання української мови на нефілологічних факультетах педагогічних університетів / Катерина Яківна Климова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). — № 4. — Бердянськ : БДПУ, 2009. — С. 193 — 197.
28. Климова К.Я. Використання контрольно-навчальних тестів у процесі проведення моніторингу якостей мовлення майбутніх учителів-нефілологів / Катерина Яківна Климова // Українська мова і література в школі. — 2009. — № 2. — С. 46 — 50.
29. Климова К. Я. Розвиток читацьких інтересів у процесі формування мовнокомунікативної професійної компетенції майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей ВНЗ / Катерина Яківна Климова // Українська мова і література в школі. — 2010. — № 4. — С. 26 — 30.
30. Климова К. Я. Завдання на роботу з текстом у системі професійної українськомовної підготовки майбутніх учителів-нефілологів / Катерина Яківна Климова // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Педагогічні науки". — Луганськ: Видавництво ЛНПУ "Альма-матер", 2010. — № 22 (209).— Частина I. — С. 109 — 114.

Тези, матеріали конференцій

31. Климова К. Я. Майбутні вчителі початкових класів у роздумах над глибинами Лесиноного слова / Катерина Яківна Климова // Вісник Житомирського педуніверситету. Серія "Філологічні науки". — Житомир, 2001. — № 7. — С. 47—49.
32. Климова К. Я. Система вправ з діалектизмами у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів початкових класів як словесників (на прикладі говірок Житомирщини) / Катерина Яківна Климова // Лінгвістичні дослідження : збірник наукових праць ; за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. — Харків : ХДПУ, 2001. — Вип. 7. — С. 223—226.
33. Климова К. Деякі особливості проведення стадії рефлексії у процесі вивчення мови студентами нефілологічних факультетів // Інноваційні технології викладання української мови та літератури в школі і ВНЗ: проблеми та пошуки (Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції, 9 – 10 листопада 2004 р.) : науково-методичний збірник. — Житомир : Полісся, 2004. — С. 23—26.
34. Климова К. Я. У пошуках ефективних технологій навчання (роздуми викладачів-словесників) // Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін : зб. наук.-метод. праць до 85-річного ювілею Житомирського державного університету імені Івана Франка ; за ред. О. А. Дубасенюк. — Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. — С. 119—120.

35. Климова К. Я. Вивчення перекладацької спадщини Максима Рильського у контексті підготовки майбутніх перекладачів // Творчий портрет Максима Рильського на тлі української літератури ХХ століття : збірник наукових робіт (матеріали доповідей науково-теоретичної конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження М.Т. Рильського) / Упорядкування: Бондарчук Л. І., Левченко Г. Д. – Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. — С. 173—178.
36. Климова К. Актуальні проблеми навчання української мови у процесі профільної підготовки студентів нефілологічних факультетів ВНЗ // *Ucrainica II. Soucasna ukrainistika. Problemy jazyka, literatury a kultury. 2 cast : sbornik clanku 3 Olomoucke symposiumu ukrainistu 24—26 srpna 2006. Univerzita palackeho v Olomouci.* – Olomouc, 2006. (Матеріали міжнародної конференції з Оломоуцький симпозиум україністів (24-26 серпня 2006 року). — С. 629—634.
37. Климова К. Текст як основний засіб когнітивної методики навчання української мови у ВНЗ // *Духовне виховання майбутніх учителів початкових класів у контексті реформування системи освіти України щодо Болонського процесу : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27—28 вересня 2006 року).* — Дрогобич: Посвіт, 2006. — С. 110—115.
38. Климова К. Я. Філософсько-методологічні передумови розвитку мовнокомунікативної професійної компетенції майбутнього вчителя // *Вища школа України: поступ у майбутнє : збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції.* — Черкаси : Вид. від КНУ імені Богдана Хмельницького, 2007. — С. 29.
39. Климова К. Я. Деякі аспекти проблеми формування мовної комунікативної компетенції майбутніх учителів під кутом зору методичних порад М.О. Корфа // *І Корфівські педагогічні читання : тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті М. О. Корфа.* — Бердянськ : БДПУ, 2007. — С. 91—93.
40. Климова К. Я. Запозичена лексика у мовленні майбутніх освітян // *Розвиток наукових досліджень '2007 : матеріали третьої міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 26-27 листопада 2007 р.* — Полтава : Вид-во "ІнтерГрафіка", 2007. — Т. 8. — С. 94—96.
41. Климова К. Я. Тестові технології в організації саморегульованого процесу навчання української мови студентів нефілологічних факультетів педагогічних ВНЗ // *Викладач і студент: перспективи професійного зростання : зб. матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, 25—26 жовтня 2007 р.* — Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2007. — С. 36—37.
42. Климова К. Я. Міжнародні лінгводидактичні контакти — запорука успішного розвитку сучасних технологій викладання української мови як

- іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наукових праць. Випуск III. — Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2008 — С. 38—44.
43. Климова К. Я. Проблема формирования языковой компетенции студентов нефилологических специальностей университетов Украины в условиях украинско-русского двуязычия // *Rossica Olomucensia XLVSI-II : sbornik prispevku z mezinarodni conference XIX. Olomoucke dry rusistu 30. 08.* — 01.09.2007. — Olomouc, 2008. — С. 209 — 212.
44. Климова К. Я. Лінгвістичні засади формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів ВНЗ — майбутніх педагогів-нефілологів // Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога : зб. матеріалів регіональної науково-методичної конференції, 27 березня 2008 р. — Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2008. — С. 13—17.
45. Климова К. Я. Формування культури українського мовлення в майбутніх учителів-нефілологів (психологічні передумови) / Катерина Яківна Климова // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство).* — Випуск 3 : зб. наукових праць ; за ред. академіка Л. І. Мацько. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. — С. 198—205.
46. Климова К. Я. Проблеми і перспективи формування креативної мовної особистості компетентного вчителя в умовах інформаційно-комунікаційного простору) / Катерина Яківна Климова // *Запровадження компетентнісного підходу в навчанні гуманітарних предметів : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції.* — Бердянськ : БДПУ, 2009. — С. 69 — 71.
47. Климова К. Я. Формування креативності майбутніх учителів засобами науково-дослідної роботи з української мови та методики її викладання у школі / Катерина Яківна Климова // *Студентські наукові дослідження з актуальних проблем лінгводидактики : матеріали студентсько-викладацького науково-методичного семінару, 9 квітня 2009 р.* — Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2009. — С. 5—9.
48. Климова К. Я. Формування професійно-педагогічної компетентності учителів у контексті нової філософії освіти / Катерина Яківна Климова // *Технологія фахової майстерності: компетентнісний підхід в освіті : матеріали V обласних Хмурівських методичних читань ; наук. ред. Л. Голодюк.* — Кіровоград : Видавництво обласного Інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 2010. — С. 4—6.
49. Климова К. Я. Зміст науково-дослідної роботи студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів з української мови / Катерина Яківна Климова // *Науково-дослідна робота майбутніх педагогів з проблем культури української мови та методики її викладання в закладах освіти : матеріали II студентсько-викладацького науково-методичного семінару, 30*

березня 2010 р. — Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2010. — С. 16—23.

АНОТАЦІЇ

Климова К.Я. Формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 — теорія і методика навчання (українська мова). — Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2011.

У роботі вперше теоретично обґрунтовано, розроблено і апробовано методичну систему формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів та побудовано її структурно-функціональну модель; охарактеризовано структурні компоненти методичної системи, такі як: обсяг і зміст теоретичного матеріалу, що забезпечує систематизовані знання студентів-нефілологів з української мови; форми організації, традиційні та інноваційні методи і прийоми українськомовного навчання і самонавчання; оптимальні засоби реалізації, контролю та корекції знань, умінь і навичок студентів з української мови.

Окреслено критерії та рівні сформованості мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів на освітньо-кваліфікаційних рівнях "бакалавр" і "магістр"; одержано відповідні показники під час проведення педагогічного моніторингу комунікативних якостей професійного мовлення студентів.

Знайшли розвиток ідеї інтерактивного навчання української мови майбутніх учителів-нефілологів, адаптованого до сучасних вимог вищої освіти. Досліджено поняття креативності як інтегрованої особистісної якості, необхідної умови професійної мовнокомунікативної діяльності педагога та окреслено теоретичні засади її формування.

Розроблена методична система успішно апробована, її ефективність експериментально підтверджена. Матеріали дисертації, монографії, авторські навчально-методичні комплекси українськомовних дисциплін та навчальні посібники для студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів впроваджено в навчальний процес ВНЗ України.

Ключові слова : мовнокомунікативна професійна компетентність майбутнього вчителя-нефілолога, складові мовнокомунікативної професійної компетентності студентів, креативність, моніторинг якостей мовлення студентів, контент-аналіз, навчально-методичний комплекс

українськомовної дисципліни, індивідуально-самостійна та науково-дослідна робота з української мови.

Климова Е.Я. Формирование языковой коммуникативной профессиональной компетентности студентов нефилологических специальностей педагогических университетов. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 — теория и методика обучения (украинский язык). — Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2011.

В работе впервые теоретически обоснована, разработана и апробирована методическая система формирования языковой коммуникативной профессиональной компетентности студентов нефилологических специальностей педагогических университетов; на основании анализа педагогических, психологических, лингводидактических трудов создана ее структурно-функциональная модель. Последовательное решение автором поставленных задач способствовало формированию у будущих учителей-нефилологов языковой коммуникативной профессиональной компетентности как личностной интегрированной характеристики, которая предполагает наличие у студента систематизированных знаний про язык и вербальную коммуникацию, а также соответствующих умений и навыков использовать эти знания в педагогическом дискурсе.

Педагогическое проектирование осуществлялось с опорой на общедидактические и конкретнометодические принципы.

Структурными компонентами авторской методической системы являются объем и содержание теоретического материала, который обеспечивает систематизированные языковые знания студентов-нефилологов; формы организации; традиционные, а также инновационные методы, приемы и средства обучения и самообучения, контроля и коррекции знаний, умений и навыков по украинскому языку.

В исследовании разработаны критерии и уровни сформированности языковой коммуникативной профессиональной компетентности студентов нефилологических специальностей педагогических университетов на образовательно-квалификационных уровнях "бакалавр" і "магистр"; получены соответствующие показатели во время проведения педагогического мониторинга коммуникативных качеств профессиональной речи студентов.

Получили дальнейшее развитие идеи интерактивного обучения украинскому языку будущих учителей-нефилологов, адаптированного к современным требованиям высшего образования. Исследовано понятие

креативности как личностной характеристики, фактора языковой профессиональной коммуникативной деятельности учителя.

Методическая система, представленная в работе, прошла апробацию в университетах разных регионов Украины. Ее эффективность подтверждена экспериментальными данными.

Материалы диссертации, монографии, авторские учебно-методические комплексы дисциплин для педагогических специальностей нефилологических факультетов, а также учебные пособия могут быть использованы как при исследовании различных аспектов проблемы формирования языковой личности будущего учителя, так и в процессе преподавания украинского языка в высших учебных заведениях.

Ключевые слова : языковая коммуникативная профессиональная компетентность будущего учителя-нефилолога, составляющие языковой коммуникативной профессиональной компетентности студентов, креативность, мониторинг качеств речи студентов, контент-анализ, учебно-методический комплекс украинскоязычной дисциплины, индивидуально-самостоятельная и научно-исследовательская работа по украинскому языку.

Klymova K.Ya. The Formation of Language-Communicative Professional Competence among Non-Philology Major Students at Pedagogical Universities. – Manuscript.

Thesis for a doctoral degree in Pedagogics by speciality 13.00.02 – Theory and Methodology of Education (the Ukrainian language). – Mykhailo Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2011.

The dissertation pioneers theoretical grounding, elaboration and approbation of the methodological system of language-communicative competence formation among non-philology students at pedagogical universities. Based on the analysis of works in pedagogics, psychology and lingual didactics it represents its structural and functional model; gives detailed characteristics of methodological system structural components, such as the size and contents of theoretical material, which provides systematic knowledge in Ukrainian among non-philology students; moreover, the forms of organization, traditional and innovative methods and techniques of Ukrainian language education and self-education; it analyses the optimal means of realization, control and correction of student knowledge, abilities and skills in the Ukrainian language.

The author gives theoretical grounding of the criteria and formation levels of language-communicative competence among non-philology major students at pedagogical universities for “bachelor” and “master” degrees. The research also presents corresponding figures acquired from pedagogical monitoring of communicative qualities of professional student speech.

The ideas supported and developed concern interactive teaching of Ukrainian for non-philology teaches, adapted for modern requirements of higher education (i.e. imitative modeling of the situations of professional pedagogical communication and developing the projects for the Ukrainian language and language culture, including media didactics means). The dissertation also focuses on the notion of creativity as the integrated personal characteristic, necessary component of teacher's professional language-communicative activity.

The elaborated methodological system has been successfully approbated and its effectiveness has been proved experimentally. Author's educational and methodological complexes in the Ukrainian language disciplines, as well as, educational manuals for students of non-philology major are introduced in the educational process of Higher Educational Establishments of Ukraine.

Key words : language-communicative professional competence of a prospective non-philology teacher, components of language-communicative professional student competence, creativity, monitoring of student speech qualities, content analysis, educational and methodological complex of the Ukrainian language discipline, individual and independent work, scientific and research work in the Ukrainian language.

Підписано до друку 26.04.11 р. Формат 60x90/16
Ум. друк. арк. 1.9. Обл. - вид. арк. 1.9.
Наклад 100. Зам. 92.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
ЖТ №10 від 07.12.04 р.
м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua

